

Egy 18. század közepi kolozsvári természettudományos életmű forrásvidékei

Egy ilyen irányú vizsgálat abban tud segítséget nyújtani számunkra, hogy valamelyes képet tudjunk kapni arról, a mondott időszakban milyen, könyvekből megszerezhető természettudományos művelődésre volt lehetőség Kolozsvárott, összehasonlítva Magyarországon más vidékeivel, valamint némileg még a birodalom központjával, Béccsel is.¹

A címben említett életmű Frivaldszky János (1730–1784) jezsuita polihisztoré,² aki 1764–1776 közt Kolozsvárott előbb a jezsuita főiskolán matematikaprofesszorként, később pedig – a rend feloszlata után – világi papként jelentős természettudományos (közelebbről vegyi, földtani, növénytani tárgyú) tevékenységet folytatott. Tanulmányunk tárgya a műveiben található közvetlen vagy közvetett hivatkozások vizsgálata.

Forrásait kolozsvári intézményi (főiskolai) könyvtárakban, elsősorban saját kollégiuma könyvtárában kellett keresni. Másrészt szóba jöhetnek olyan természettudományos érdeklődésű-foglalkozású kolozsvári magánszemélyek könyvtárai is, mint amilyen Pataki Sámuel református orvos és növénygyűjtő volt, akivel Frivaldszky baráti kapcsolatban állt. Már azért is, mert tudunk arról, hogy későbbi, szepeshelyi tartózkodása idején is kölcsönkért könyveket ottani magánszemélyektől, a tudós evangélikus lelkész Czirbesztől és fiától is.³

Forrásai lelőhelyeként legvégül azon tudományos intézmények könyvgyűjteményei jöttek számításba, amelyekben Kolozsvárt megelőzően megfordult: ezek a selmecbányai bányászati iskola, a nagyszombati egyetem, a bécsi jezsuita kollégium és a Theresianum.

Természettudományos tanulmányai

Fridvaldszky – megszakításokkal – összesen hét évet tanult a bécsi jezsuita egyetemen. A bölcsélet első évét 1747/48-ban itt végezte, ezt megismételte 1749/50-ben. Ennek keretében logikát és matematikát hallgatott. A második, fizikát tanulmányozó évet 1750/51-ben, a harmadik, a metafizikai évet 1751/52-ben végezte.⁴ A „fizika” tantárgy keretében közelebbről kinematikát, dinamikát, csillagászatot, fénytant, hőtant, hidraulikát tanultak, majd geológiai, mineralógiai és botanikai ismereteket szereztek.

Amikor Bécsben a jezsuita kollégiumban tanult, szinte bizonyos, hogy hallgatta a kalandos életű, eleinte katonáskodó, majd Szászországban bányászatot tanuló J. H. G. von Justit (1717–1771), aki 1749-től 1753-ig a – szintén jezsuiták által vezetett – bécsi Theresianumon adott elő⁵ politikatudományt és kamerálisztikát – azaz gazdaságtant –, azonkívül ásványtant, kohá-

¹ Jelen írás a Csetri Elek – id. Frivaldszky János: *A köz hasznára, az Ég kegyelmével. Frivaldszky János a jezsuita, tudós és feltaláló (1730–1784)*. Bp. 2003. c. monográfia egyik kísérő tanulmánya. (Hivatkozás történik rá ennek 50, 92, 95, 195. lapjain.) A kolozsvári könyvtárakban a kutatásokat Gálfi Emőke, valamint – döntő részben – Szőke Imola végezte.

² *Magyar irodalomtörténet* (Klanciczay Tibor szerk.). II. Bp. 1964. 560.

³ Országos Széchényi Könyvtár, Levelestár. Frivaldszky János levelei Czirbesz Jónáshoz és Sámuelhez. (Továbbiakban: OSZK FridvCzirbesz.)

⁴ Lukács, Ladislaus S. J.: *Catalogi personarum et officiorum Provinciae Austriae S. J.* IX. k. Roma 1995. 46, 176, 243, 311.

⁵ Jöchers *Gelehrten-Lexikon*. I–IV. kötet, Hildesheim; 1–6. pótkötet: 1960. 6. k. 2358–2363; Meyers *Enzyklopädisches Lexikon*. Mannheim–Wien–Zürich 1975. etc. XIII. k. 1975. 274; Guglia, Eugen: *Das Theresianum in Wien*. Wien 1912. 69; Gemmel-Flischbach, Max: *Album der K. K. Theresianischen Akademie (1746–1913)*. Wien 1913. 4.

szati kémlészetet és vegytant is. A bécsi kollégium, ahol Fridvaldszky egyetemre járt és a Theresianum, amelyben Justi tanított, ugyan két különböző intézmény volt, mégis létezett köztük átjárás, miután a Theresianum olyan internátus volt, amely nem rendelkezett saját kollégiummal. Mint későbbi tevékenységéből kiderül, a Justitól tanultak nagy hatással voltak rá. Nemcsak az ásványtani-kémiai ismeretek, hanem mindennek nemzetgazdasági szemlélete is.⁶

1754–55-ben Bécsben „felső matematikát” tanult,⁷ majd e doktorandusi két év végén „filozófiai” doktorátust szerzett,⁸ minden valószínűség szerint matematikából, közelebbről geodéziából. E stúdiumot, amely a Justi által előadott tárgyak közt nem szerepelt, nagyon jól lehetett hasznosítani a bányászatban. Hogy maga Fridvaldszky csak segédtudományként gondolhatott a matematikára, az abból látszik, hogy matematikaprofesszor létére egyetlen matematikai művet sem írt, s amint lehetett, a praktikus-empirikus tudományok kedvéért e katedrájáról le is mondott.

A jezsuita szerzetesi képzés utolsó szakaszában teológiát hallgatott. Az első teológusi évét Bécsben, majd 1758–61 közt Nagyszombatban a II., III., ill. IV. évfolyamokat.⁹

Tanulmányútja Selmecbányán

Tanulmányait meg-megszakítva gimnáziumi tanításra küldték előljárói. Bazini tanárkodása idején – valószínűleg 1762-ben – a vakációt Selmecbányán töltötte, ugyanis később szemtanúként számol be az ott látottakról. A zólyomi Romnici-hegyvidék (Hronec, Kisgaram) két helységéről írva például megjegyzi, hogy azok félóránnyira fekszenek egymástól. Höll Károly selmecbányai bányamester bányagépének leírásából ugyancsak az derül ki, hogy ezt is személyesen látta.¹⁰ Erdélyben a Trajka hegy alakjáról pedig azt írja, hogy Selmecbánya hegyeire emlékezteti.¹¹

Amikor Fridvaldszky ott járt, a későbbi híres akadémia még nem létezett, csupán egy bányásziskola. A selmeci akadémia később úgy jött létre, hogy még 1761–62 telén Johann Thaddaeus Peithner, a csehországi bányászati és pénzverészeti hivatal levéltárosa beadványt készített, azt javasolva, hogy Prágában az egyetemen vezessék be a „minerológiai tudományok” oktatását, négy évfolyamos képzésben. Beadványához tantervet is mellékel. Mária Terézia 1762 májusában utasítást ad a javaslat megvizsgálására. Véleményt kérnek a cseh bányászati és pénzverészeti hivatal elnökétől és a prágai jezsuitáktól is. Ez utóbbiak készek is professzort adni e célra. Peithner (aug. 7-én) azonban a jezsuiták javaslatát nem támogatja. Ezért 1762. okt. 22-én az udvari kamarai tanács – elismerve Peithner érdemeit – azt a döntést hozza, hogy a bányászati-kohászati akadémia Selmecbányán jöjjön létre, az ottani bányásziskolában.¹²

⁶ Részletesebben I. id. Fridvaldszky János: *Hadik András Minerva szolgálatában*. Hadtörténelmi Közlemények 2002. 2. 394; Id. Fridvaldszky János: *Hadik András erdélyi jelentése*. Erdélyi Múzeum 2003. 3–4. 70.

⁷ Lukács: *i. m.* 1995. IX. 448, 517.

⁸ Fridvaldszky, Joannes: *Reges Ungariae Mariani*. Wien 1775. Címlapján ez áll: „AA., LL. [=artium liberalium] et philosophiae doctor.”

⁹ Lukács: *i. m.* 1995. IX.792, 864, X. 39.

¹⁰ Fridvaldszky, Joannes: *Dissertatio de natura ferri et ferrariis R. Hungariae ac Transilvaniae. Auditoribus oblata dum tentamen publicum... susceperunt*. Claudiopoli 1766 26. (Továbbiakban: *De ferro*.) Az 1753-ban feltalált újszerű, sűrített levegővel működő vízemelő berendezést (Szabadváry Ferenc: *A magyar kémia művelődéstörténete*. Bp. 1995. 31.) máshonnan nem ismerhette, mert azt Poda csak 1770-ben publikálta, ill. 1771-ben maga a feltaláló. (Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. Bp. 1891–1914. IV. 658; X. 1267–1268.)

¹¹ Fridvaldszky, Joannes: *Minerologia magni principatus Transylvaniae seu metalla, semi-metalla, sulphura... conscripta*. Claudiopoli 1767. 80–81. (Továbbiakban: *Minerologia*.)

¹² Zsámboki László: *Selmecről indultunk*. Miskolc 1999. 78.

A kémia történetének kutatója, Szőkefalvi-Nagy Zoltán közben arra is fényt derített, hogy magyarországi „jezsuita atyák” is előállnak egy hasonló tervvel, ti. hogy az uralkodó állítson egy elméleti metallurgiai (kohászati) professzort Erdélybe, aki külön e tárgyban, népnyelven tartana előadásokat.¹³ A Peithner-féle javaslattal párhuzamosan készült s az udvari kamarához beadott kérelmet nem ismerjük, csupán a Mária Teréziának 1762. okt. 28-án kelt levelét Bethlen gróf részére, amelyben elrendeli e közjót érintő javaslat megvizsgálását. Az erdélyi kancellária el is készíti kilencven nap múlva, 1763. jan. 27-ére az uralkodói leiratot, amely a Szebenben székelő erdélyi Guberniumot bízta meg e kérdés kivizsgálásával.¹⁴ A Gubernium ezt kézhez véve, febr. 4-én a legközelebb elérhető jezsuitához, a nagyszebeni rezidencia előljárójához fordul.¹⁵ Gallob Antal febr. 17-én, öt pontban előadott véleménye részletes választ ad a felvetésre: 1. Kolozsvárt ajánlja helyszínül, mert ott tágas előadóterem áll rendelkezésre a „matematikai előadások és kísérletek számára”, közel vannak oda a bányahelyek, az előadásokat a református és unitárius kollégiumokból is hallgathatnák, és anyanyelven folyhatna az előadás. 2. Arra a kérdésre, hogy honnan kerülne professzor, azt válaszolja, hogy a Kormányzóságnak kellene őt fizetni. 3. Hogy tarthatna-e az illető magyarul előadást, a válasza az, hogy szükséges volna a német és magyar nyelvű előadások tartása. 4. A terv megvalósításához pedig szükséges megfelelő könyvek és felszerelések beszerzése. 5. Arra, hogy mikor kell kiküldeni a professzort, azt feleli: amint kívánják. A helytartóság febr. 25-i határozata a professzor tervezett működését hasznosnak ítéli.¹⁶ Ezután a kolozsvári jezsuita rektort keresik meg ez ügyben. A rektor, Szegedi György valami oknál fogva azonban csak 1763. jún. 24-én reagál e megkeresésre azzal, hogy további információkat kér, miről is van szó, mire jún. 30-án másolatban megküldik neki az eddigi iratokat.¹⁷ Ezeket áttanulmányozva Szegedi 1763. júl. 14-én azt a véleményét fejt ki, hogy a rend képes olyan professzort adni, aki latinon kívül magyar és német nyelven is tudna metallurgiát előadni. Nehézséget lát azonban abban, hogy a kellő számú hallgatóság nehezen biztosítható. Szükséges volna viszont egy oktatási célokat szolgáló olvasztókemence felállítása, ennek költségeit pedig az uralkodónak kellene állnia. Javaslattal tesz könyvek, felszerelések beszerzésére, valamint az órarendre is, de annak tematikájára már nem.¹⁸

Erdélyben a bürokrácia malmai olyan lassan őrölnek, hogy Mária Terézia nem várja ki a végét, és 1763. június 9-i rendeletével megerősíti az eredeti tervet, így az akadémia Selmechbányán jön létre. Az indokolásban az is szerepel, hogy a hét bányaváros közül miért éppen erre esett a választás.¹⁹ A vegytan és ásványtan első tanárának 1763. jún. 13-án Nicolaus Jacquinot nevezi ki.²⁰ Az első előadást 1763. szept. 17-én tartják meg.²¹ Az uralkodó 1763. nov. 29-én végül az erdélyi Guberniumnál egy leiratban zárja le az ügyet, amelyben ezt értesíti, hogy a bányászati kémiai és gyakorlati kohászati professzorátust a bányavárosokban állította fel, ide menjenek Erdélyből, akik e tárgyakat tanulni kívánják. A Gubernium ennek megfelelő körlevelet küld ki a tartományba.²²

¹³ Szőkefalvi-Nagy Zoltán: *Az egykori kolozsvári kémiai-metallurgiai iskola*. Egri Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. Bp. 1968. 295–325, 296–297.

¹⁴ Magyar Országos Levéltár (MOL): B2, 47/1763.

¹⁵ MOL, F46, 243/1763 (az illető nem tartományfőnök, mint Szőkefalvi-Nagy írja).

¹⁶ MOL, F46, 343/1763.

¹⁷ MOL, F46, 1261/1763.

¹⁸ MOL, F46, 1495/1763.

¹⁹ Zsámboki: *i. m.* 1999. 79.

²⁰ Zsámboki: *i. m.* 1999. 96.

²¹ 1765-ben a matematikai tanszék jön létre Poda, 1770-ben a bányagéptani Delius professzorságával. (Pauer János: *A selmechbányai m. kir. Bányászati és Erdészeti Akadémia története*. Selmechbánya 1891. 6.)

²² MOL, F 46, 2578/1763.

Vajon ki lehet az a magyar „jezsuita atya”, aki erdélyi tanszék felállítását javasolta? E magyarországi felvetés – mint láttuk – az erdélyi jezsuitákat meg is lepi.

Szőkefalvi-Nagy Zoltán első gondolata Fridvaldszky János volt, aki „éppen Erdély ásványtanára és kohászatára vonatkozó művével tette nevét emlékezetessé”. E gondolatot azonban azonnal el is veti azzal, hogy Fridvaldszky csak 1763-ban kerül Erdélybe.

Fridvaldszky azonban ezt megelőzően – mint láttuk, legvalószínűbben 1762-ben – már járt a felvidéki ércbányákban. Ott hallhatott a készülöben lévő tervről, tudott arról, hogy őt Erdélybe fogják diszponálni, saját felkészültségét pedig alkalmasnak találhatta a tanszék ellátására, s ebben magyarországi előjárói is támogathatták. Egyébként mint éles szemű gyakorló pedagógusnak neki is könnyen feltűnhetett, hogy a bányászat oktatása Selmecebányán ugyan már megoldott, de a kohászaté még nem.

Alkotó tevékenysége Kolozsvárott

Fridvaldszkyt előbb Gyulafehérvárra helyezik gimnáziumi tanárnak, majd Kolozsvárra matematikaprofesszornak, legmagasabb végzettsége szerint. Ám eredeti terveit nehezen adja fel, ezért az 1765/66. tanévben itt öntevékenyen elméleti metallurgiai szemináriumot tart, aminek vizsgaanyaga két hallgatója leírásában megmaradt (*De ferro*). Nincs adatunk arról, hogy ezt a szemináriumot később megismételte volna, nyilván az érdeklődők általa is megtapasztalt hiánya miatt.

E ponton tehát módosítja terveit: eddigi, zömmel könyvekből szerzett ásványtani ismereteit 1766 nyarán helyszíni kutatásokkal (mint ő írja: „autopsziával”) kiegészíti. A hadsereget vizitáló Hadik András kíséretének tagjaként járta be az erdélyi határvidéket. A Királykő havasának déli oldalán lévő Dimbovica-barlangot is együtt keresik fel.²³ Az így gyűjtött adatokból írja meg *Minerológiáját*, Erdély (és egész Magyarország) első topografikus ásványtanát. Műve sikerén felbuzdulva még nagyobb vállalkozásra gondol. Fennmaradt egy Kolozsvárról 1767. május 10-én kelt levele, amelynek címzettjétől (valószínűleg Székely Sámueltól) azt kéri, hogy járjon közben Raymann János Ádám (1690–1770) eperjesi orvosnál, hogy egy tervezett, az Erdélyen kívüli Magyarországról szóló új könyvéhez földrajzi és ásványtani forrásmunkákat ajánljon. A levélben elsorolja azokat a műveket, amelyek már rendelkezésére állnak. E levélben elmondja azon tervét is, hogy mindkét Magyarország növény- és állatvilágáról könyvet kíván írni.²⁴ E terveket megvalósítani ugyan nem tudta, sőt rövidesen el is vetette, de figyelemre méltó érdeklődési körének kitágulása az élővilágra.

Kolozsvári tanártársai nem voltak természettudós kutatók. Jó barátságba került viszont a másik „szomszédvár”, a református kollégium tanárával, „Samuel de Pataki” orvossal, vala-

²³ Pallas Nagy Lexikona. V. 319., a *Minerologia* 181–182. alapján: „His similia antra, specusque, singulae provinciae, ut sunt in Tordensi Torda-Hasadék, aliaeque ostentant; illud vero, quod ad confinia Valachiae, et montem Königstein in prominentem petram hiat, id praeterea singulare habet, quod dum anno superiore, comissam sibi Daciam lustraret Excellentissimus comes Andreas ab Hadik [...] Gubernator, suum suorumque Comitum nomina super laminam stanneum sculpta, antri parietinis ceu mnemoinon pervestigati a se antri, appendicet.” Ez a 250 m hosszú, mostanra eléggé tönkretett cseppkőbarlang volt egyébként az első karsztbarlang, amit Oláhországból tudományos műben említettek.

²⁴ Slovenská Narodná Knížnica, Archiv Literatúry a Umenia, Martin, 144 A 1. (Továbbiakban: *Rayman-levél*.) – Hogy a zoológia érdekelte volna, erre sok adatunk nincsen. A *Minerológiában* például megemlíti, hogy Gyergyóban 1740 előtt még vadásztak bölényt.

mint „de Bara” doktorral, akiket bevon saját kutatásaiba. Orvosi szempontból vizsgáltatja felül velük azokat a gyógyhatású anyagokat (pl. keserűsót, timsót stb.), amelyeket felfedezett.²⁵

Az utóbbi személy azonos a zágoni Bara István orvossal, akiről jóformán csak annyit tudunk, hogy 1757-ben doktorált Göttingában.²⁶

Pataki Sámuel (1731–1804) viszont neves kolozsvári orvosdinasztia tagja. Leydenben három évig fizikát, matematikát, metafizikát, görög és arab nyelvet, egyetemes történelmet és teológiát hallgatott, majd Utrechtben szerzett orvosdoktori diplomát. 1759-től a kolozsvári református akadémia bölcséleti és matematikai tanszékének tanára. 1780-tól tiszti főorvos. Nagy növénygyűjtő volt, e tárgyban sokat levelezett a botanikus Benkő Józseffel.²⁷ Fridvaldszky tiszteletpéldányt ajándékoz neki *Minerológiájából*. Amikor a kolozsvári egyetemen 1777-ben kémiai tanszéket akartak létesíteni, Pataki volt az egyetlen pályázó.²⁸

A külföldön végzett protestáns orvosok – már a gyógynövényisme okán is – komoly botanikai képzettségben részesültek, s hazatérve a magyarhoni fűvészet úttörői közé tartoztak. Amint Justi az ásványvilágot, Pataki a botanikát fedezteteti fel Fridvaldszkyval. Eddig ugyanis – a bölcsészeti keretében tanultakon túl – ilyen jellegű stúdiumot nem folytatott. Hozzálát a növénygyűjtéshez is. Keltetetlen, de mindenképpen a kolozsvári időkből való Fridvaldszky herbárium, amelynek címlapján felsorolja azokat a botanikus szerzőket, akik művei alapján a növényeket meghatározta.²⁹

Ásványtani és botanikai ismereteit egy, a talajművelés megújítását célzó pályaművében³⁰ hasznosítja, majd a törpefenyő gyógyolajáról készít beadványt, amelyben forrását is megjelöli.³¹ Végül az ipari növényként fontos cseszömörcéről ír egy füzetnyit 1773-ban.³² Ezekből áll Fridvaldszky természettudományos opusza. A jezsuita rend feloszlása után egy darabig még végez ugyan ásványtani és növénytani nyersanyagkutatásokat, ám támogatás híján ezt a tevékenységet feladni kényszerül, és 1776-ban az újonnan létesült szepesi püspökségbe megy kánoknak, ahol egészen más feladatok várják.

Az általa hivatkozott természettudományos művek

A fenti írásaiban talált hivatkozásokból, illetve közvetett utalásokból (*) öt tucat munkát lehetett azonosítani. E hivatkozások precizitás tekintetében távol állnak a mai igényektől. A kor szokásának megfelelően többnyire csak odavetett utalások, amelyeket meg kellett fejteni. Ami a források színvonalát illeti, volt köztük néhány egészen első vonalbeli szerző műve is, de olyan is, akiről ma már a legalaposabb életrajzi lexikonok sem tudnak.

²⁵ Fridvaldszky, Joannes: *Dissertatio de skumpia seu cotino planta coriaria, cum diversis experimentis in M. Principatu Transilvaniae institutis elucubrata...* Claudiopoli 1773. Typ. Coll. Reform. 40. 11 lev. 1. t. (Továbbiakban: *Skumpia* I. §.)

²⁶ Szinnyei: *i. m.* I. 537. A Pataki család előneve „sárospataki” volt, Baráé „zágoni”. Ezekre utal a „de” szócska.

²⁷ Szinnyei: *i. m.* X. 497–498; Nagy Iván: *Magyarország családai czimerekkel és leszármazási táblákkal*. 1–12. k. Pest 1857–1865. IX. 140.

²⁸ Szókefalvi-Nagy: *i. m.* 299.

²⁹ *Atlas botanicus Herbarium Vivum secundum Cl: Authores Hyeronimum Tragum, Mathiolium, Bauhinum, Rinum, Turnefortium, nominibus genuinis rite insignitum*. A Patre Joanne Fridvaldszky Societatis Jesu. Kézirat Bp. Egyetemi Könyvtár, MS E53. (Továbbiakban: *Atlas*.)

³⁰ Fridvaldszky, Joannes: *Dissertatio de agris fimandis et arendis pro M Principatu Transilvaniae*. = Csetri Alexa–Engel Carol: *Prima lucrare agronomică de specialitate din Transilvania*. Buc. 1970. (Továbbiakban: *Talaj*.)

³¹ MOL, F61. Gubernium Transylvanicum Levéltára. Commissio Commercialis. 1774: 813, 870 (371. fol.), 966, 1084, 1230 sz. (Továbbiakban: *Krummholz*.)

³² *Skumpia*.

Az alábbiakban megadjuk a szerzők nevét, születési-halálozási évét, a könyv egyszerűsített címét, a kiadás valószínű helyét és évét, valamint lábjegyzetben Fridvaldszky hivatkozásának helyét és módját, végül a feloldás forrását.

[1] Balbinus, Aloys Bohuslav S. J. (1621–1688): *Epitome Historica rerum Bohemicarum* [...] I–V. Pragae 1677.³³

[2] Bauhin, Gaspard (1560–1624): *Catalogus plantarum circa Basileam sponte nascentium cum earumdem synonymis et locis in quibus reperiuntur*. Bâle 1622.³⁴

[3] Becher, Johann Joachim (1635–1682): *Actorum laboratorii chymici monacensis, seu physicae subterraneae libri II*. Francofurti 1669.³⁵

[4] Bél Mátyás (1684–1749): *Hungariae antiquae et novae prodromus* [...] Norinbergae 1723.³⁶

[5] Boerhaave, Hermann (1668–1738): *Elementa chemiae, quae anniversario labore docuit in publicis privatisque scholis*. Lipsiae 1732.³⁷

[6] Bombardi (Bonbardi), Michael (1683–1729): *Topographia regni Hungariae*. Vienna 1718.³⁸

[7] Brückman, Franz Ernest (1697–1733): *Magnalia Dei in locis Subterraneis, oder Unterirdische Schatzkammer aller Königreiche und Länder*. Helmstedt 1727–1738.³⁹

[8] Clüver, Philipp (1580–1623): *Introductio in universam geographiam tum veterem quam novam*. Amstelodami 1697.⁴⁰

[9] Cramer, Johann Andreas (1710–1777): *Elementa artis docimasticae duobus tomis comprehensa, quorum prior theoriam posterior praxin ex vera fossilium indole deductas atque indubitata experimentorum, summa cum accuratone institutorum fide firmatas, ordine naturali et doctrina apertissima exhibet*. Lugd. Batavorum 1744.⁴¹

[10] Csiba, Stephanus (1673–1719): *Dissertatio historico-physica de montibus Hungariae*. Tynnaviae 1714.⁴²

[11] Dodonens, Rembert (1518–1585): *Stirpium historiae pemptades sex sive libri triginta*. Anvers 1583.⁴³

[12] Ettmüller, Michael (1644–1683): *Collegium chymicum habitum*. 1671. In: *Opera omnia*. Francof. 1708.⁴⁴

[13] Falloppio, Gabriello (1523–1562): *De metallis et fossilibus libri II*. Venetiae 1564.⁴⁵

³³ *Minerologia* 15: „Balbinus Epitome rerum Bohem.” > Sommervogel, Carlos: *Bibliothèque de la Compagnie de Jesus. I–VIII*. Bruxelles-Paris 1890–1898. I. 792. Nála tévesen: „Aloys Boleslas Balbinus”.

³⁴ *Atlas*: „Herbarium [...] secundum [...] Bauhinum”; *Skumpia* I. §: „Casp: Bauhini” > Firmin Didot frères: *Nouvelle biographie universelle...* I–XLVI, Paris 1852–1870. IV. 810.

³⁵ *Minerologia*. 26: „Joannes Becher Metall.”, 131: „Becher Phys. subter.” > Poggendorf: *Biographisch-literarisch Handwörterbuch zur Geschichte der exakten Wissenschaften*. I–II. Leipzig 1863. I. 124.

³⁶ *Rayman-levél*: „Belius” > Szinnyei: *i. m.* I. 782; Petrik Géza: *Magyarország bibliográfiája (1712–1872)*. I–IV. Bp. 1888–1897. VII–VIII. Bp. 1989–1991. I. 215.

³⁷ *De ferro*: „Boerhave: Inst. Chem.”; *Minerologia* 102, 104, 126, 127 és 149: „Boerhave” > Poggendorf: *i. m.* I. 223.

³⁸ *Minerologia*. 10: „Regni Ung. P. Bombardi e S. J.” 23: „Topogr. P. Bombardi e S. J.” > Poggendorf: *i. m.* I. 229.

³⁹ *De ferro*: „Brukmannus in locis subterra”; *Minerologia* 149: „Brukman in Magnal: subterr.” > Poggendorf: *i. m.* I. 313.

⁴⁰ *Minerologia*. 8: „Philippus Cluverius”, „Cluverii Geogr.”; 10: „vide Philippum Cluverium de Dacia” > Poggendorf: *i. m.* I. 457.

⁴¹ *Minerologia*. 154: „De Nitro [...] vide I. A. Cramerum” > Poggendorf: *i. m.* I. 494.

⁴² *Minerologia*. 174* – A „máramarosi gyémántokról” szóló tudósítása feltételezi a rendtárs Csiba könyvének ismeretét, még ha nem is idézi > Szinnyei: *i. m.* II. 346–347.

⁴³ *Skumpia* 5.§.: „Dononens Stirp: Hist.” > Firmin Didot: *i. m.* XIV. 417.

⁴⁴ *Minerologia*. 32: „Ettmüllerus Coll. Chym.”; 131: „Ettmüller in opp.” > Poggendorf: *i. m.* I. 687.

⁴⁵ *Minerologia*. 148: „Fallopius de fossilibus” > Poggendorf: *i. m.* I. 717.

[14] Frobenius, Sigismund Augustus (?–1741): *Abstracts of the original papers communicated to the Royal Society by ... M. D. concerning his spiritus vini aetherus.* [...] In: *Philosophical Transactions giving some account of the present undertakings, studies and labours of the ingenious in many considerable parts of the world.* XLI. 1740–1741.⁴⁶

[15] Geoffroy, Etienne François (1672–1731) valószínűleg: *Trouver des cendres qui ne continent aucunes parcelles de fer.* Paris 1705.⁴⁷

[16] Glauber, Johann Rudolph (1603–1668): valószínűleg: *Von den dreyen Anfängen der Metallen, als Schwefel, Mercurio u. Salz der Weisen usw.* Amsterdam 1666.⁴⁸

[17] Gmelin, Joannes Georg (1709–1755): *Reise durch Sibirien von dem Jahr 1733 bis 1743.* I–IV. Göttingen 1751–1752.⁴⁹

[18] Henckel, Johann Friedrich (1679–1744): *Flora Saturnizans, od. Verwandschaft des Pflanzen u. Mineralreichs [...]. Anhang vom Kali geniculatum Germanorum oder gegliederten Salzkraut [...].* Liepzig 1724.⁵⁰

[19] Henckel, Johann Friedrich (1679–1744): *Pyritologia, oder Kiess-Historie, als des vornehmsten Minerals, nach dessen Namen, Arten, Lagerstätten, Ursprung usw.* Leipzig 1725.⁵¹

[20] Hermann, Andreas (1693–1764): *De nativo sale cathartico in fodinis Hungariae recens invento, dissertatio epistolica.* Posonii 1721.⁵²

[21] Hermann, Andreas (1693–1764): *De thermis Trentsinensibus, commentarius historico-physico-medicus.* Lipsiae 1726.⁵³

[22] *Histoire de l'estat present du Royaume de la Hongrie.* Cologne 1686.⁵⁴

[23] Hoffman, Friedrich (1660–1742): *Dissertatio de vini Hungarici excellenti natura, virtute et usu.* Halae Magdeburgicae 1721.⁵⁵

[24] Hoffman, Friedrich (1660–1742): *Observationum physico-chymicarum selectarum libri III.* Halae 1722.⁵⁶

[25] Justi, Johann Heinrich Gottlob von (1717–1771): *Grundriss des gesammten Mineralreichs.* Göttingen 1757.⁵⁷

[26] Justi, Johann Heinrich Gottlob von (1717–1771): *Gesammelte chymische Schriften.* I–II. Berlin 1760–1761.⁵⁸

⁴⁶ *Minerologia.* 145: „D. D. Frobenius in actis societatis Anglicae 1741” > Poggendorf: *i. m.* I. 810.

⁴⁷ *De ferro:* „Chalybs [...] Geoffroy”; *Minerologia* 148: „De borace [...] Geoffroy” > Poggendorf: *i. m.* I. 874.

⁴⁸ *Minerologia.* 130: „De Zinco [...] Glauberus” > Poggendorf: *i. m.* I. 909.

⁴⁹ *Minerologia.* 15: „Joan. Georg Gmelini iter per Sibiriam, Commentarii Societatis Regiae scientiarum Göttingensis referunt”, *Skumpia* > Jöcher: *i. m.* 2. 1491–1493.

⁵⁰ *Skumpia* I. §: „Kaly genicularum, vulgo Salicornia Planta” > Poggendorf: *i. m.* I. 1065.

⁵¹ *Minerologia* 134: „vide Henckelii Pyritologiam” 140: „Henckelii Pyritologiam” > Poggendorf: *i. m.* I. 1065.

⁵² *Rayman-levél:* „Herrmanni de Sale Cathartico” > Szinnyei: *i. m.* IV. 766; PETRIK. II. 105.

⁵³ *Rayman-levél:* „Herrmanni [...] thermas Stubnenses” > Szinnyei: *i. m.* IV. 766; Petrik: *i. m.* II. 105.

⁵⁴ *Minerologia.* 136: „Anonymus Gallus in Histoire del'etat present du Royaume de la Hongrie a Cologne 1686” > Szabó Károly – Hellebront Árpád: *Régi Magyar Könyvtár.* I–IV. III/4. 133. (Továbbiakban: RMK.)

⁵⁵ *Rayman-levél:* „Observationes quae Hoffmanni de vino Tokaino”; *De ferro:* „Vino Tokaino” > Petrik: *i. m.* I. 139; Jöcher: *i. m.* 2. 2064.

⁵⁶ *Minerologia.* 171: „Hoffmani (!) observ. Chymicis”; 190: „vide Cl. Hoffmannum” > Jöcher: *i. m.* 2. 2068; Meyer: *i. m.* XII. 142.

⁵⁷ *Minerologia.* Bevezető: „Minerologiam scripturo Systema Henrici Justi...”; 25: „vide Henr. Justi de Fossilibus Comm. Acad. Götting.”; 173: „De Terris et Lapidibus [...] Systema Joannis Hernici Justi” > Poggendorf: *i. m.* I. 1214–1215.

⁵⁸ *Minerologia.* Pars VII. Az egész fejezet megléte feltételezi Justi e művének ismeretét. Lásd Csetri-id. Frivaldszky: *i. m.* 107. > Jöcher: *i. m.* 2. 2358–2362.

- [27] Kessler, Thomas (17. sz.): *500 auserlesene chymische Processe [...] Nürnberg 1645.*⁵⁹
- [28] Kircher, Athanasius (1601–1680): *Mundus subterraneus, in quo universae naturae majestatis et divitiae demonstrantur.* Amstelodami 1664–1678.⁶⁰
- [29] Klaunig, Gottfried (1676–1731): valamily műve.⁶¹
- [30] Köhler, M. (18. sz.): *De Crystallorum generatione.* Upsala 1747.⁶²
- [31] Köleséri Sámuel (1663–1732): *Auraria Romano-Dacica.* Cibinii 1717.⁶³
- [32] Krammer, Joannes Georg (?–1742): *Medicina castrensis.* Wien 1739.⁶⁴
- [33] Kreckwitz Georg (17. sz.): *Totivs principatus Transylvaniae accurata descriptio.* Frankfurt-Nürnberg 1688.⁶⁵
- [34] Léluse (Clusius), Charles de (1524–1609): *Rariorum aliquot Stirpium per Pannoniam, Austriam, et vicinas provincias observatarum historia.* Antwerpiae 1583. Melléklete: *Stirpium nomenclator Pannonicus.* Antwerpiae 1584.⁶⁶
- [35] Lémery, Louis (1677–1743): valószínűleg: *Diverses expériences etc. sur le fer et sur l'aimant.* Paris 1706.⁶⁷
- [36] Linné, Charles (1707–1778): *Car. Linnaei fundamentorum botanicorum. = Amoenitates Academicae seu dissertationes varie Physicae, medicae, botanicae, antehac seorsim editae.* I–IV. Hulniae 1751–1756.⁶⁸
- [37] Mattioli, Pietro-Andrea (1500–1577): *Opera quae extant omnia.* Editio altera. Basileae 1674.⁶⁹
- [38] Marsigli, Aloysius Ferdinandus (1658–1730): *Danubius Pannonico-Mysicus.* I–VI. Hgae 1685.⁷⁰
- [39] Milleter, Johannes: *Dissertatio inauguralis medica de morbo csömör Hungaris endemio.* Leyden 1717; benne: Augustinus de Hortis (1598–1650): *De Balsamo Hungarico.*⁷¹
- [40] Motthe: azonosíthatatlan.⁷²
- [41] Pott, Johann Heinrich (1692–1777): *Dissertatio inauguralis de sulphuribus metallorum.* Halae 1716.⁷³

⁵⁹ *Minerologia.* 144: „vide tamen Kesleri Centurias Chymicas” > Jöcher: *i. m.* 3. 272.

⁶⁰ *Minerologia.* 90: „Kircherus”; 132: „observatio Kircheri in mundo subterraneo” > Poggendorf: *i. m.* I. 1256–1259.

⁶¹ *Minerologia.* 132: „D. D. Klaunig in miscell: natur: curios. de An. 1715” > „als ein Mitglied der Naturae Curiosorum unterschiedene Observations in die miscellanea...” Jöcher: *i. m.* II. 2110.

⁶² *Minerologia.* 177: „crystallos lapidenas adinet Cl: Köhler” > C. C. Leonhard–J. H. Kopp–C. L. Gartner: *Propaedeutik der Mineralogie.* Frankfurt am Main 1817. 237.

⁶³ *Minerologia.* 28: „Samuel Köleserius in Auraria Romano Dacic.”; 42 és 44: „Kölesérius” > Szinyei: *i. m.* III. 28–33.

⁶⁴ *Minerologia.* 151: „D. D. Krammer in febribus Castrensisibus” > Petrik: *i. m.* II. 298; Szinyei: *i. m.* VII. 199.

⁶⁵ *Minerologia.* 8: „Georgii Kreckvitz Princ. Transilv.”; 149: „Kreckvicius praeivit in Topographia Transilvaniae” > Szinyei: *i. m.* VII. 250; *RMK* III/2. 236.

⁶⁶ *Skumpia* 5.§: „Carolus Clusius Stirp. Pann.” > *RMK* I. 205, *RMK* III. 725. Firmin Didot: *i. m.* XXX. 219.

⁶⁷ *De ferro.* „Cum Aqua Forti. [...] D. Lemery”; *Minerologia.* 131: „De Arsenico[...] Lemery” > Poggendorf: *i. m.* I. 1418.

⁶⁸ *Skumpia* 5.§.: „Apud Cl: Linaeum” > Jöcher: *i. m.* 3. 1899–1911.

⁶⁹ *Atlas.* „Herbarium [...] secundum [...] Mathiolium” > *Firmin Didot: *i. m.* XXXIV. 325–326.

⁷⁰ *Minerologia.* 196: „Marsiglius [...] hist. Danub. [...] Anno 1685”, *Rayman-levél.* „Marsiglius” > Petrik: *i. m.* II. 680.

⁷¹ *Krummholz.* „Augustinus” > Weszprémi István: *Magyarország és Erdély orvosainak rövid életrajza.* Első száz, Bp. 1960. Második száz, első rész. Bp. 1962 (eredeti: 1774–1787). Első száz, 14–19. Második száz, első rész, 227, 252; Szinyei: *i. m.* VIII. 448; Jöcher: *i. m.* I. 1246.

⁷² *Minerologia.* 145: „D. Generalis de la Motthe[...] adducit commerc: Liter: Norimb. 1731” > Firmin Didot: *i. m.* XXIX. 247: Philippe, comte de La Mothe (1605–1657) marsallnak nem tud irodalmi tevékenységéről.

⁷³ *Minerologia.* 140: „C. Pott Dissertat: de sulphuribus metallorum 1716 Halae” > Poggendorf: *i. m.* II. 510.

[42] Pott, Johann Heinrich (1692–1777): *Exercitationes chymicae, de sulphuribus metallorum, de auripigmento, de solutione corporum patriculari, de terra foliata tartari, de acido vitrioli vinoso [...]* Berolini 1738.⁷⁴

[43] Pott, Johann Heinrich (1692–1777): *Observationum et anmadversionum chymicarum, praeterim circa sal commune [...]* Berolini 1739.⁷⁵

[44] Pott, Johann Heinrich (1692–1777): *Obs. etc. praecipue zincum, boracem et pseudo-galenam tractantium [...]* Berolini 1741.⁷⁶

[45] Pott, Johann Heinrich (1692–1777): *Chymische Untersuchungen welche fürnemlich von d. Lithogeognosia usw. handeln.* Potsdam 1746.⁷⁷

[46] Réaumur, René Antoine (1683–1757): *Essais de l'histoire des rivières et des ruisseaux du Royaume qui roulent des paillettes d'or.* Paris 1718.⁷⁸

[47] Réaumur, René Antoine (1683–1757): *L'Art de convertir le fer forgé en acier et l'art d'adoucir le fer fondu etc.* Paris 1722.⁷⁹

[48] Rinus: azonosíthatatlan. Talán Rhyn, ten Wilhelm (1640–?): *Oratio de chymiae et botanicae dignitate.* London 1683 vagy valamilyen más műve.⁸⁰

[49] Ruppe, Henrich Bernhard (18. sz.): *Flora Ienensis sive enumeratio plantarum tam sponte circa Jenam, et in locis vicinis nascentium quam in hortis obviarum, methodo conveniente in classes distributa, figurisque rariorum aeneis ornata.* Francofurti et Lipsiae 1726.⁸¹

[50] Schwenter, Daniel (1585–1636): *Deliciae physico-mathematicae, oder Mathematische u. philosophische Erquickstunden.* Nürnberg 1636.⁸²

[51] Spontoni, Ciro: *Historia della Transilvania.* Venetia 1638.⁸³

[52] Stahl, Georg Ernest (1660–1734): *Anweisung zur Metallurgie oder der metallischen Schmelz- u. Probier-Kunst.* Leipzig 1744.⁸⁴

[53] Timon, Samuel (1675–1736): *Imago antiquae Hungariae [...]* Cassoviae 1733.⁸⁵

[54] Tollius, Jacob (1630–1696): *Epistolae itinerariae posthumae.* Amsterd. 1700.⁸⁶

[55] Tournefort, Joseph Pitton de (1656–1708) valamilyen műve.⁸⁷

[56] Tragus, Hyeronimus (1598–1554): *Neues Kraeuter-Buch.* Strassburg 1630.⁸⁸

⁷⁴ *Minerologia.* 132: „Celeber: Pott in dissert: de auripigmento”; 145: „vide Pottium in Dissertat: de acido vitrioli vinoso” > Poggendorf: *i. m.* II. 510.

⁷⁵ *Minerologia.* 171. „Potti [...] de Sale communi” > Poggendorf: *i. m.* II. 510.

⁷⁶ *Minerologia.* 131: „I. H. Pott. Chym. & Med. Prof. S. S. Pruss. Sodal: editam Berolini 1741”; 151: „De Borace [...] inquit celeb. Pott:” > Poggendorf: *i. m.* II. 510.

⁷⁷ *De ferro:* „celeber: Pott in Lythogen:” > Poggendorf: *i. m.* II. 510.

⁷⁸ *Minerologia.* 30: „M. Réaumur dans les memoires de l'Academie An. 1718”. Ennek a hivatkozásnak a módja arra utal, hogy Fridvaldszky tudott franciául. > Poggendorf: *i. m.* II. 580.

⁷⁹ *De ferro:* „Chalybs.[...] Réaumur” > Poggendorf: *i. m.* II. 580.

⁸⁰ *Atlas:* „Herbarium [...] secundum [...] Rinum” > Firmin-Didot: *i. m.* XLII. 108.

⁸¹ *Skumpia* 1. §: „Rupp:” > *Jöcher: *i. m.* III. 2317.

⁸² *Minerologia.* 166: „apud Schwandtner” > Poggendorf: *i. m.* II. 878.

⁸³ *Minerologia.* 136: „Cirospononi (!) in Hist. della Transilvania” > RMK III/4. 1231; Jöcher: *i. m.* IV. 755.

⁸⁴ *Minerologia.* 133: „Stahlius [...] de sulphure” > *Jöcher: *i. m.* IV. 766–767; Drahos Istvánné etc.: *A Selmeci Műemlékkönyvtár kötetkatalógusa.* Miskolc 1973. A Nehézipari Műszaki Egyetem Központi Könyvtárának kiadványai. 15. sz. 115.

⁸⁵ *De ferro:* „P Samuel Timon e S. J. in Imagine antiquae Ungariae”; *Minerologia.* 8: „Samuel Timon in Imagine Ung.”; 10. „vide [...] Imaginem Ungar: P Timon e S. J.” > Petrik: *i. m.* III. 642.

⁸⁶ *Minerologia.* 17. és 84: „Tollius Epist. Itin.” > Jöcher: *i. m.* IV. 1239–1240.

⁸⁷ *Atlas:* „Herbarium [...] secundum [...] Turnefortium”; *Skumpia* 1. §: „Tournef:” > Firmin-Didot: *i. m.* XLV. 535.

⁸⁸ *Atlas:* „Herbarium [...] secundum [...] Hyeronimum Tragum” > *Firmin-Didot: *i. m.* XLV. 569.

[57] Vogel, Rudolph Augustin (1724–1774): *Institutiones chemicae ad lectiones academicas accomodatae*. Göttingen 1755.⁸⁹

[58] Wallerius, Johan Gottskalk (1709–1785): *Mineralogia*. Berlin 1750.⁹⁰

[59] Wallerius, Johan Gottskalk (1709–1785): *Agriculturae fundamenta chemica*. Upsala 1761.⁹¹

[60] Zamoscius (Szamosközy), Stephanus (16. sz.): *Analecta Lapidum vetvstorvm, et Nonnullarum in Dacia Antiqvatum*. Patauij 1593.⁹²

Kolozsvári kollégiumok könyvtáraiban talált művek

A kolozsvári Akadémiai Könyvtár jelenlegi állományában – amely az egykori katolikus, református és unitárius kollégiumok könyvtárait örzi – több, Fridvaldszky által hivatkozott mű megtalálható. Ezek közül a possessori bejegyzések alapján választottuk ki azokat, amelyek Fridvaldszky működése idején már megvoltak.

A) A jezsuita könyvtárból

A könyvekben található bejegyzések alapján Fridvaldszky a következőket használhatta forrásként:⁹³ [8] Clüver,⁹⁴ [28] Kircher,⁹⁵ [50] Schwenter,⁹⁶ [53] Timon műveit.⁹⁷

B) Fridvaldszky magánkönyvtárából (?)

Igen feltűnő, hogy éppen a legtöbbet használt, számára legalapvetőbb művek hiányoznak e rövid listáról. Ezek közül pedig több mű megtalálható volt a katolikus könyvtár 1832-i állományában:

[3] Becher,⁹⁸ [5] Boerhaave,⁹⁹ [6] Bombardi,¹⁰⁰ [17] Gmelin,¹⁰¹ [25] Justi,¹⁰² [26] Justi,¹⁰³ [58] Wallerius,¹⁰⁴ [59] Wallerius¹⁰⁵ művei.

⁸⁹ *Minerologia*. 144: „vide Rudolphi Ang. [!] Fogel Inst. Chym. 1755 Göttingae” > Poggendorf: *i. m.* II. 1217.

⁹⁰ *Minerologia*. 132: „Valerius in Minerologia edita Berolini An. 1750.” > Poggendorf: *i. m.* II. 1252.

⁹¹ *Talaj** – Az ott leírtak feltételezik e mű ismeretét. L. Csetri–Id. Fridvaldszky: *i. m.* 136. > Poggendorf: *i. m.* II. 1252.

⁹² *Minerologia*: „Stephanus Zamoscius in Analectis Lapidum”; 36, 92, 93 és 159: „Zamoscius” > RMK III/1. 248.

⁹³ A C a hajdani katolikus, az R a református, az U pedig az unitárius kollégiumi könyvtár állagára utal mint származáshelyre. A felsorolásban legelől áll a mű rövidített megjelölése, majd következnek az Akadémiai Könyvtárban található példányok (raktári szám, possessori bejegyzések időrendben, egymástól / jellel elválasztva). A teljesség kedvéért utána a mű többi előfordulását felsoroljuk, amelyeket Fridvaldszky azonban nem használhatott. A bejegyzések rövidítéseinek feloldására – mert ez tárgyunkat nem érinti – nem vállalkoztunk.

A pecsétek rövidítései: PC: „Róm. Kath. Lyceum Könyvtár Kolozsvártrt”, PR: „Kolozsvári Ref. Coll. Könyvtára 1871”, PU: „Kolozsvári Unitárius Kollegium”.

⁹⁴ C 53432: „Residentiae Claudiopolitane Soc. I. Ch. Catalog. Inscriptus Anno 1709 / Bibliothecae R. Lycei Claudiop. 1832 / PC” (További példányok: R 81814: „F. I. Csepregi / PR”; illetve: R 120139 [korábbi kiadás!]: „Ex libris J. Dallyai / Est Sigismundi 1682 / Michealis Cserej de Nagy-Ajta [1668–1756] ex donatione Dni Martini Musnaj in Nagy-Enyed 1693 / PR.”)

⁹⁵ C 51664: „Inscriptus Catalogo Collegij Soctis Jesu Claud. A. 1742 / Bibl. Lyc. R. Claudiopolitani / PC” (További példányok: R 85497: „Joannis Kemény de Gyerő-Monostor. Compar. Saxopoli Anno 1725 / Sigismundi Pap Szatthmári ms. 1747¹ Püspök, 1703–1760. Szinnyei: *i. m.* X. 363.] / PR”; illetve – U 74402: nincs bejegyzés.)

⁹⁶ C 56142: Előzékenlapon XVIII. sz. bejegyzés: „Hic liber spestat ad reverendum Dnis Patrem Sigismundum Claudiopolitani catholico Sasellenum / Inscrip. Catalogo Collegij Claudiopolitani / Bibliothecae Lycei Claudiopolitani 1832 / PC.” (További példány: C 101742: nincs bejegyzés.)

⁹⁷ C 52059: „Inscript. Catalogo Collegij Claudiopolitani Societatis Iesu Anni 1735 / Bibliothecae R. Lycei Claudiopolitani 1832 / PC” (További példányok: U 56260 PU; illetve U 63596: nincs bejegyzés.)

⁹⁸ C 51260: „Bibliotheca R. Lycei Claudiopoli 1832 / PC.”

Felvetődik az a kérdés, hogy nem lehettek-e Fridvaldszkynak olyan könyvei is, amelyeket még tanulmányaiból hozott magával, saját használatára. Saját tulajdonú könyvei mint szerzetesnek ugyan nem lehettek, de elvben lehettek nála a rend tulajdonát képező könyvek, ha a könyvtárba nem is vételezték be őket. Korabeli forrásból, a professzort a kolozsvári kollégiumban meglátogató Born elbeszéléséből tudjuk, hogy Fridvaldszky szerzetesi cellájában tartott könyveket.¹⁰⁶ Amikor a Szepességbe távozott, mindenestre egyetlen könyvet sem vitt magával.¹⁰⁷ Tehát, ha voltak ilyen könyvei, ezeket Kolozsvárott hagyta.

A jezsuita kollégium 1773. október 26-án szűnt meg. Államosításakor a könyvekről nem vettek fel részletes leltárt. Az 1773-ban felvett jegyzék szerint a kollégium könyvtára 5777, cím szerint nem, csak tárgyköronként felsorolt könyvből állt, köztük 98 kronológiai és földrajzi, 57 matematikai és 117 „különféle” tárgyú, amelyek közt lehettek az egyéb természettudományos (botanikai, mineralógiai, kémiai stb.) művek.¹⁰⁸ Naprakész tételes leltár tehát nem volt, Fridvaldszky – és esetleg más tanárok – leadott könyveit nyilván szintén nem vette senki külön leltárba az államosításkor.

A jezsuita könyvtárral hosszú ideig senki sem törődött. 1775. február 16-án uralkodói rendelet intézkedik arról, hogy a volt jezsuita könyvtár anyaga az új kolozsvári egyetem anyagát gazdagítsa. 1777. január 30-án ezért felszólítják az utolsó jezsuita könyvtárost, hogy a jezsuita leltár alapján adja át a könyvtárat az illetékes hatóságnak. E leltár – a mondottak szerint – egy valamikori, 1773 előtti állapotot tükrözhetett, ezért 1797-ben új katalógus készül az egykori jezsuita könyvtárról.¹⁰⁹

A professzor külön könyvtárának feltételezését az erősítené meg, ha a könyvbejegyzésekben legelőször csak 1832-ben felbukkanó könyvek ebben az 1797-i katalógusban is megjelenének.

Sajnos azonban mindössze a [6] Bombardi műről van ilyen adat, ezt legfeljebb tekinthetjük Fridvaldszky személyes használatú könyvének. Ezen kívül Kolozsvárott nem lehettek saját használatú, a könyvtárba 1776 előtt be nem vételezett könyvei.

Bécsben vagy egyéb helyeken szerzett ismereteinek forrásait tehát csupán kézírásos jegyzetek formájában hozhatta magával.

⁹⁹ C 50189: „Bibliothecae Regni Lycei Claudiopol. 1832 / PC” (További példányok: R 85688: „Samuelis Pataki Ao 1769 Comp. E Bibl. C. Dni St. Páldi PR”; R 95694: „Sam. Pataki MDris Anno 1787. Comp. in Auctione cum altero dono fl. H. 1,00 / PR.”)

¹⁰⁰ C 51521: „Biblioth. R Lycei Claudiop. / PC.”

¹⁰¹ C 56416: „Bibl. Regiae Claudiopoli Lycei 1796–1832 / PC.”

¹⁰² C 50962: „Bibliothecae R. Lycei Claudiop. 1832 / PC.”

¹⁰³ C 51378: „PC.”

¹⁰⁴ C 51513 (Wien 1778): „Bibliothecae R. Lycei Claudiop. 1832 / PC”. További példány: C 56265 (Paris 1753): „PC.”

¹⁰⁵ C 50207: „Bibl. R. Lyc. Claudiop. 1833 / PC.”

¹⁰⁶ Born: *i. m.* 143.

¹⁰⁷ Hagyatéki leltárban könyvek nem voltak: Szepesi Káptalan Magánlevéltára. Állami Területi Levéltár Lőcse. megőrzésében. (Štátny Oblastny Archív, Levoča, Súkromny Archív Spišskej Kapituly) caps. 26. fasc. 87 fol. 3–9, 58–59, 77–87.

¹⁰⁸ MOL. F 477 fasc. 1. Inventarium Coll. Claudiopol. 58, 121–133.

¹⁰⁹ Catalogus librorum Bibliothecae Regiae Claudiopolitanae, Anno 1797; György Lajos: *Az erdélyi könyvtárügy és a kolozsvári Egyetemi Könyvtár.* = Bisztray Gyula–Szabó T. Attila–Tamás Lajos: *Az erdélyi tudományos élet és egyetemi gondolat.* Bp.1942. 217–218.

C) A református kollégium könyvtárából

Az ott tanító Cornides Dániellel Fridvaldszky szívbeli barátságban volt.¹¹⁰ Ezért innen kölcsönözhetette [2] Bauhin, 111 [11] Dodonens¹¹² botanikai műveit.

D) Pataki Sámuel könyvtárából

Fridvaldszky jó kapcsolatban volt a református kollégiumban könyvtáros Pataki Sámuellel is. Az ő könyvtára halála után a kollégiumra szállt. Így ezek bejegyzései alapján állapíthatjuk meg, hogy melyek lehettek a tőle kölcsönzött művek. Ezek ismét botanikai tárgyúak, [25] Justit leszámítva:

[25] Justi,¹¹³ [34] Lécuse,¹¹⁴ [36] Linné,¹¹⁵ [37] Mattioli,¹¹⁶ [49] Ruppe¹¹⁷ művei.

A következőket azonban nem használhatta sem a katolikus, sem a református könyvtárból, de Pataki könyvtárából sem, mert ugyan megvannak a könyvtár jelenlegi állagában, de nem voltak meg Fridvaldszky tevékenysége idején, azaz 1767 előtt a kémiai-ásványtani-földrajzi művek, 1775 előtt a növénytani művek esetében:

[4] Bél,¹¹⁸ [9] Cramer,¹¹⁹ [24] Hoffman,¹²⁰ [31] Köleséri,¹²¹ [54] Tollius,¹²² [56] Tragus,¹²³ [57] Vogel¹²⁴ művei.

¹¹⁰ MTA Könyvtár Kézirattára, MirodCornides/II.k.1.level.Ir-2r. Cornides ezt írja Fridvaldszkyknak: „quantum nuperus congressus noster suauitatis suae sensum apud me reliquerit. Credo [...] me [...] abs ore Tuo pendere”. (Minapi találkozásunk kicsoda édes érzést hagyott bennem... Bevallom, csügtem szavaidon.)

¹¹¹ R 85946: „Pecsét: Jaliny Metensis 1671 / Franc. Pariz Pappai 1673” / PR. A szerző elnökölt 1674-ben Pápai-Páris doktori disszertációjának megvédésekor. (Weszprémi: *i. m.* Első száz, 255.)

¹¹² R 81991: „Ex libris Michaelis Ajtai de Varad / Eudem ex donationi munitia jam nunc Johannis Pap Szatthmári.” [1681–1707. Szinnyei: *i. m.* X. 301.]

¹¹³ R 85776: „Samuelis Pataki Junioris Comp. Francof. Moen. A. 1758 / PR.”

¹¹⁴ R RMK 419d: „Sum Isbrandi Franck... chirurg. / Samuelis Pataki A 1765 Die 15 aug per cambium a Cl. Domino Jos. Bodoki / PR.” (További példány: U 64474, bejegyzés nincs.)

¹¹⁵ R85652: „Samuelis Pataki Anno 1764 / PR.” (További példány: R 85645: „Samuelis Pataki Anno 1764 / PR.”)

¹¹⁶ R 114146: „Samuelis Pataki 1774.” – Ez a bejegyzés azért figyelemre méltó, mert datálja az *Atlant*, amely ezek szerint ezen időpont után, tehát 1774–1776 közt készült. Fridvaldszky feltehetően magával vitte a Szepességbe, és onnan került a budapesti Egyetemi Könyvtárba.

¹¹⁷ R 85901: „Pataki Mdris ex libris Expertissimi Gabr. Atzél / PR.” [1681–1707]. Szinnyei: *i. m.* X. 301.

¹¹⁸ C 55936: „Collegij Claudiopolitani Soc. Iesu Anno 1770 / Inscriptus Catalogo Bibliothecae R. Lycei Claudiopol. 1832 / PC.” (További példány: U 62748: „Koncz Belae, 1876, Koncz Károly.”)

¹¹⁹ R 85670: „Samuelis Pataki Anno 1769. Comp. e Biblioth. Cl. Dni A Paldi. / PR.” (További példány: C 86232, nincs bejegyzés.)

¹²⁰ R 115172: „Sam. Pataki MDris Anno 1777 Die 15 9bris. Comp. in Auctione den. 42 / PR.”

¹²¹ U 67542: Pecsét: „Nagy Ajtai Kovács István [A 19. sz. elején élt. L. Nagy Iván: *i. m.* VI. 411.] / PU.” (További példányok: U 51772: „Pecsét: H. SZ. Mártoni Gedő József [1778–1885. Szinnyei: *i. m.* III. 1079.] 1842”; illetve: R 88883: „Gr. Gyulay Lajos [1800–1869. Szinnyei: *i. m.* IV. 142–144.], Kolozsvár 1843” / Pecsét: „Gróf Kun Géza [1838–1896 u., Szinnyei: *i. m.* VII. 558–559.] könyvtárából/ PR.”)

¹²² R 81080: „Ill. Colleg. Reform. Claudiopol. / PR.”

¹²³ U 58009: „Ecclesiae Unit. Claud.”

¹²⁴ R 113192: „Sam. Pataki MDris Anno 1775 Die 24 8bris. Comp. ex libris Dni Defuncti Jos. Fejérvizi Medici fl. X, 55.”

E) A kolozsvári kollégiumi könyvtárban meg nem található, de Fridvaldszky által Kolozsvárott használt könyvek

Egyes könyvekről Fridvaldszky mindazonáltal kifejezetten azt írja, hogy ezek Kolozsvárott a rendelkezésére állnak,¹²⁵ a botanikai tárgyú könyveket pedig az *Atlasban* és a *Skumpiában* ugyanott növénymeghatározásra használta, így kezénél kellett lenniük. A cserszömörcéről maga írja, hogy Erdélyben hallott róla először, s ottani könyvekből határozta meg. Ezért ezeket szintén Kolozsvárott kellett használnia. Fridvaldszky kolozsvári tartózkodása előtt nem is foglalkozott botanikával.

Kikre gondolhatunk könyvkölcsönzőkként Pataki Sámuelen és Bara Istvánon kívül?

Orvosi és növényteni könyveket illetően szóba jöhet Benkő József.¹²⁶ Vele való személyes kapcsolatára ugyan nincs adat, ám Benkő Fridvaldszky munkásságát jól ismerte, fő művében vagy hatvan helyen hivatkozik a *Minerológiára és a Skumpiára*.

Benkő Fridvaldszky mellett idézi még [6] Bombardi, [36] Linné és [38] Marsigli könyvét is, a számunkra érdekes művek közül.¹²⁷ Valószínűbb azonban, hogy ezeket ő is kölcsönözte, esetleg éppen attól, akitől Fridvaldszky is, vagy éppen tőle, miután ő maga nem járt külföldön, ahol ilyen műveket beszerezhetett volna. Egyébként pedig Fridvaldszky alkotó korszaka idején Benkő még frissen végzett lelkész volt, tudományos tevékenysége csak később bontakozott ki.

Földtani-ásványtani könyvek kölcsönzőkként nem nagyon vetődhetnek fel más erdélyi személyek sem. Ybara gróf, akitől Cornides a *Minerologia* megjelentetéséhez pénzüsszeget szerez,¹²⁸ mind földrajzilag, mind társadalmilag igen messze állt a szerzőtől ahhoz, hogy kölcsön lehetett volna tőle könyvet kérni, amellet az illető, még ha rendelkezett is külföldi „kamerálisztikai” végzettséggel – ami valószínű –, nem tudós volt, hanem hivatalnok.¹²⁹ Erdélyben az ásványtan tudományát egyébként úttörőként nem más, mint maga Fridvaldszky alapozta meg. Az akkori könyvbeszerzési lehetőségek és a közlekedési viszonyok miatt a kölcsönzés feltétele mindenképpen a jó barátság és a földrajzi közelség volt. Az említett Czirbesz Jónás iglói evangélikus lelkész Fridvaldszkyval, aki akkor a közeli Szepeshelyen volt kanonok, meghitt kapcsolatba került.¹³⁰ Így tehetta meg, hogy amikor az utóbbinak Szepes vármegyére vonatkozó földrajzi munkákra van szüksége, 1782-ben e barátjához és annak apjához fordul („mon cher ami”), hogy adja azokat kölcsön becsületszóra.¹³¹

A teljesség kedvéért átvizsgáltuk a Babeş–Bolyai Egyetem könyvtárát is. Itt egyedül [33] Kreckwitz műve volt megtalálható, de possessori bejegyzése szerint aligha járhatott Fridvaldszky kezében.¹³²

Kölcsönzőkként tehát egyedül Pataki Sámuel és Bara István jöhetnek szóba.

¹²⁵ *Rayman-levél*.

¹²⁶ Szinnyei: *i. m.* I. 861–865.

¹²⁷ Benkő József: *Transsilvania specialis. Erdély földje és népe*. I–II. Fordította, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közzéteszi Szabó György. Buk.–Kvár 1999.

¹²⁸ MTA Könyvtára Kézirattára, MlrodCornides/II. k. 1. levél.

¹²⁹ Fridvaldszky nagy reverenciával említi személyét a *Minerológiában*. Gr. Ignaz Ybarra 1755-ben még Szomolnokon volt bányapraktikáns, 1768 előtt már bányatanácsos, az óradnai császári-királyi bánya legfőbb tisztviselője (Mihalovits János: *Delius Kristóf Traugott [...] vázlatos életrajza és kisebb művei*. Sopron 1937; *Calendarium Transsylvanicum titolare...* Nagyszeben 1768. 63; Halmágyi István *naplói és iratai*. Monumenta Hungariae Historica. Scriptores. 38. k. 1906. 348.).

¹³⁰ MTA Könyvtár Kézirattára, MlrodCornides/II. k. 200v-201r.

¹³¹ OSZK Fridv/Czirbesz 1782.

¹³² „Trotzer / Pecsét: Erdélyi Múzeum Egyesület.”

F) Pataki orvosi könyvei közül

Bár Pataki természettudományos könyvei általában a református kollégiumra szálltak, kizártan látszik, hogy orvosi könyveit nem leszármazottjai örökölték volna, akik unokáig bezárólag orvosok voltak. Miután ezek az orvosi könyvek a kollégiumok könyvtáráiban sem voltak meg, Fridvaldszky csak valaki magánszemélynél találhatta meg őket, igen valószínűen az orvos Pataki Sámuelnél: [20], [21] Hermann, [23] Hoffman műveit. Ugyancsak ide lehet sorolni a következő orvosi könyveket is: [32] Krammer, [39] Milleter.

Valószínűleg ez vonatkozik a szintén Kolozsvárott talált [4] Bél-, [38] Marsigli-könyvre is. Ha ez utóbbi Patakié volt, az örökösök ritka és drága volta miatt tarthatták meg maguknak.

G) Bara István könyvtárából

E könyveket egyébként éppen Bara Istvánnál is megtalálhatta. Az azonban bizonyosnak látszik, hogy csakis Barától vehette kölcsön [24] Hoffman művét, mert ezt Pataki csak később szerezte meg. Ezt feltételezhetjük még [31] Köleséri és [60] Zamoscius műveiről is, amelyek a mondott időszakban Kolozsvárott szintén nem voltak megtalálhatók az említett könyvtárakban, s magyar protestáns szerzők lévén valószínűbb, hogy náluk találta meg, mint korábbi tanulmányai színhelyén, külföldi és katolikus könyvtárakban.

Az alábbi növényteni műveket illetően még inkább Bara könyvtárának használatát kell feltételeznünk, ugyanis [37] Mattioli és [49] Ruppe műveinek esetéből azt látjuk, hogy Pataki örökösei a növényteni könyveket leadták a kollégiumi könyvtárnak, csakis a szoros értelemben vett orvosiakat tartották meg maguknak, Pataki könyvtárában a kérdéses időben ezek pedig nem voltak meg. Ezért Bara könyvtárából valóknak tekintjük a következőket is: [17] Gmelin, [48] Rinus, [55] Tournefort, [56] Tragus művei.

H) Kolozsvári tartózkodását megelőző helyszíneken

a) Nagyszombatban (?)

Gondolhatunk még arra is, hogy annak idején teológiai tanulmányai mellett szabad idejében forgathatta a nagyszombati egyetem könyvtárának öt érdeklő természettudományos műveit is, és jegyzeteket készített belőlük. Ám az Egyetemi Könyvtár Budára helyezésekor készített könyvkatalógus mindössze a következő, Fridvaldszky által hivatkozott műveket sorolja fel:

Balbinusból van egy példány,¹³³ de az egy másik mű, s egyébként sem lehetett Fridvaldszky kezében.¹³⁴ [6] Bombardi egy példányát említi.¹³⁵ Jelenleg ebből a kiadásból 2 példány található a könyvtárban, ám az egyik sem Nagyszombatból.¹³⁶ Ugyanez áll [13] Falloppio művéről is.¹³⁷

Ennek alapján azt kell mondanunk, hogy Nagyszombatban jó szerzetesként, előljáróinak engedelmeskedve, csak teológiával foglalkozott.

¹³³ *Catalogus* biblioth. reg. univ. Budensis. Kézirat. Bp. Egyetemi Könyvtár, MS J28. [1778 körül] 349. (Továbbiakban: *Catalogus*.)

¹³⁴ *Miscellanea historica regni Bohemiae*. I–IV. Pragae 1679. A három kötet jelenleg a Ga 4r 984, Ga 2r 461 és Ga 2r 644. tételszámokon, amelyek 1763-ban a jezsuiták komáromi rezidenciájáé voltak.

¹³⁵ *Catalogus* 350.

¹³⁶ A szombathelyi domonkosoktól (900822. sz. alatt), ill. a jezsuiták székesfehérvári rezidenciájából 1751-ből (Ge 2r 6. sz. alatt).

¹³⁷ *Catalogus* 515. Jelenleg kötetei a De 4r 35. és 36. leltári számon találhatók, bejegyzésük: „Collegij Posoniensis Societatis Jesu, 1636.”

b) Selmecebányán (?)

Felvetődhet azonban még Selmecebánya is, ahol Kolozsvárt megelőzően valóban megfordult.

„Magyarországon ez időben egyetlen könyvtár sem rendelkezett megközelítően sem olyan jelentős természettudományi és műszaki-technikai állománnyal, mint a selmeci akadémia könyvtára.” Selmecen kb. 620 matematikai, mechanikai, fizikai, kémiai, ásványtani és földtani mű volt (1210 kötet), továbbá kb. 280 bányászati, kohászati, technikai mű (590 kötet). A Nagyszombatról időközben Budára helyezett Egyetemi Könyvtár 1774-i katalógusában ugyanakkor csupán 306 matematikai és természettudományi mű volt.¹³⁸ Mindez azonban későbbi évek története. Fridvaldszky ottjártakor a tanintézet a későbbi híres könyvtárával még nem rendelkezett. A selmeci bányásziskolában 1735-től, alapításától kezdve voltak ugyan tankönyvek, ám mindössze 5 db. A komoly könyvbeszerzések 1763-tól kezdődnek,¹³⁹ amikor már Fridvaldszky Erdélyben volt.

Mindazonáltal érdekes megvizsgálni azt, hogy a műemlékkönyvtár későbbi állagában mely könyvek voltak megtalálhatók a Fridvaldszky által hivatkozottakból, hiszen a selmecebányai könyvtárat a bécsi udvari kamarától és magánszemélyek hagyatékából beszerzett könyvekből hozták létre, így joggal gondolhatunk arra, hogy ezeket a könyveket Fridvaldszky esetleg még bécsi tanulmányai idején olvashatta és jegyzetelhetett belőlük.

Ezek [7] Brückman,¹⁴⁰ [45] Pott¹⁴¹ és [51] Stahl¹⁴² művei.

I) Bécsi könyvtárakból

Nem ismerve egyéb lehetőséget, ahol könyvekből szerezhető ismeretei származhattak volna, bécsi könyvtárakból (a jezsuita egyetem könyvtára, a Theresianum könyvtára, valamint a bécsi kamarai könyvtár) kell tehát eredzetnünk mindazon forrásait, amelyeket Kolozsvárt megelőzően használt, a következő tárgykörökből:

Feltétlenül Bécsben találkozhatott a jezsuita [1] Balbinus, [10] Csiba szerzők műveivel, valamint a kifejezetten metallurgiaiakkal: [15] Geoffroy, [47] Réaumur, [52] Stahl könyveivel.

A következő műveket is valószínűleg Bécsben találta meg:

Földrajzi és földtudományi művek:

[7] Brückman, [9] Cramer, [13] Fallopio, [18] és [19], Henckel [22] Histoire, [26] Justi, [29] Klaunig, [30] Köhler, [33] Kreckwitz, [40] Motthe, [46] Réaumur, [51] Spontoni, [54] Tollius, [58], [59] Wallerius művei.

Kémiai művek (bár ezek esetében lehetséges, hogy egyiket-másikat talán Baránál is megtalálhatta):

[3] Becher, [5] Boerhaave, [12] Etmüller, [14] Frobenius, [16] Glauber, [27] Kessler, [35] Lemery, [41], [42], [43], [44], [45] Pott és [57] Vogel művei.

Hogy melyik könyvet hol találta meg a birodalmi főváros számos intézményének jól felszerelt könyvtárában, nem tudjuk. Egyedül arra van adatunk, hogy a bécsi Hofmineralien-Kabinet könyvtárában az említett két Henckel-könyv megvolt.¹⁴³

¹³⁸ Zsámboki László: *A selmeci műemlékkönyvtár*. Miskolc 1976. A Nehézipari Műszaki Egyetem Központi könyvtárának kiadványai. 17. sz. 13.

¹³⁹ Zsámboki: *i. m.* 1976. 10–11.

¹⁴⁰ Drahos: *i. m.* 38; a Peithner-hagyatékából való.

¹⁴¹ Drahos: *i. m.* 101; Hiller István–Zsámboki László–Zsidai József: *A műszaki felsőoktatás első könyvtára Magyarországon, 1735–1985, Selmecebánya–Sopron–Miskolc*. Miskolc 1989. 34–35.

¹⁴² Drahos: *i. m.* 115; Hiller–Zsámboki–Zsidai: *i. m.* 34–35.

¹⁴³ Schrauf, Albrecht: *Katalog der Bibliothek des k. k. Hofmineralien-Kabinetes in Wien*. Wien 1864. 251, 34; E könyvtárból küldtek könyveket Selmecebányára is. Vö. Hiller–Zsámboki–Zsidai: *i. m.* 34–35.

A művek hivatkozásai tehát a belőlük készített jegyzetekből történtek, ez is egy oka a hivatkozások pontatlanságának. Fridvaldszky néhány tévedése, amit a jezsuitagyűlölő Born nagy kárörömmel pécéz ki, részben szintén ilyen jegyzetekből származott: [5] Boerhaave, [7] Brückman és [33] Kreckwitz téves adataiból.¹⁴⁴ [44] Pott vegyi könyvéből.¹⁴⁵ valamint [54] Tolliustól.¹⁴⁶

Összefoglalás

Fridvaldszkynek sem Nagyszombatban, sem Kolozsvárott nem álltak rendelkezésére – az egyetlen, illetve a jezsuita kollégiumban – használható, jelentős természettudományos munkák. A jezsuita könyvtárból 4 munkát használt, magával hozott 1 művet, amely később 1773 után került a könyvtár leltárába. Mindez egybevégt az öt az utóbbi helyen meglátogató Ignaz von Born észrevételével,¹⁴⁷ amely szerint Fridvaldszky híján van a szükséges ásványtani és vegytani könyveknek. A kollégium előjárósága – a metallurgiai tanfolyam iránti csekély érdeklődés miatt – nem is láthatta értelmét annak, hogy Fridvaldszky ásványtani kutatásait könyvbeszerzésekkel támogassa.

A református kollégium, illetve Pataki könyvtárának növénytani könyvei ugyanakkor a kezdődő botanikai kutatásait hasznosan támogatták. Az előbbiből 2, az utóbbiból 5 művet forgatott.

Ami Pataki könyvtárát illeti, azt állapíthattuk meg, hogy halálakor örökösei a számukra fontos, főleg orvosi könyveit megtartották maguknak, később pedig elkallódtak. Ezekből valószínűleg 7 volt a kezében.

Látóköribe került végül zágoni Bara István, akinek azóta elkallódott könyvei közül valóknak kellett feltételeznünk – más alternatíva híján – Fridvaldszky egyes, feltétlenül Kolozsvárott használt, főleg botanikai forrásait, szám szerint 7-et.

Arra semmi nem utal, hogy az unitáriusokkal kapcsolatban lett volna.

Fridvaldszky könyvekből szerzett kémiai és földtudományi forrásműveinek nagy részével mindenképpen még Bécsben találkozhatott, és ott készíthetett belőlük magának bőséges jegyzeteket *ínségesebb* időkre. E művek száma 34-re rúg.

Fridvaldszky főműve, a *Minerologia* megvolt Nagyszombatban,¹⁴⁸ továbbá mindhárom kolozsvári kollégiumban is.¹⁴⁹

¹⁴⁴ Born, Ignaz von: *Briefe über minerologische Gegenstände auf seiner Reise durch das Temeswarer Banat, Siebenbürgen [...] geschrieben*. Frankfurt und Leipzig 1774. 144, 145; *Minerologia* 149.

¹⁴⁵ Born: *i. m.* 142; *Minerologia*. 171.

¹⁴⁶ Born: *i. m.* 119; *Minerologia*. 84.

¹⁴⁷ Born: *i. m.* 143.

¹⁴⁸ *Catalogus*. 518.

¹⁴⁹ C 50118: „Collegij S. J. Claudiopoli 1767 / Bibliothecae R. Lycei Claudiopolitani 1832.” – R 124795: „Donante reverendo et Eruditissimo Authore, possidet Samuel Pataki Anno 1767.” – R 95347. Az előzéklapon: „Georgii Boros ab Anno 1775 diebus 7bris. Symb. Per aspera ad prospera.” – U 54700: Pecsét: „Nagy Ajtai Kovács István.” U 52451. Piros tintás pecsét: „H. Sz. Mártoni Gedő József / Biblioteca Urbana, 1783.” – Kovács és Gedő földtudományi érdeklődésű személyek voltak. Amint láttuk, megvolt mindkettőjüknek [31] Köleséri könyve is. – U 50401 (lappang).